

ZEYİNİZE MEHMET HAZİK EFENDİ’NİN “TERBİYE (Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye)”* ADLI ESERİNİN BİRİNCİ BÖLÜMÜ

Yazan: **Zeynizade Mehmet HAZİK****

Sadeleştiren: **Saadettin ÖZDEMİR*****

Birinci Bahis

-TERBİYENİN TARİFİ ve TAKSİMİ-

Terbiye Nedir?

Terbiye; insanlık âlemindeki mevkimizi bilmek; onunla olan münasebetimizi anlamak, ve ona göre hareket etmektir. Evet; bir kimsenin bütün beşeriyetle olan münasebet ve irtibatı kaidelerine terbiye denilir...

Tabiatta mevcut olan her şeyin bir yeri vardır. Her yeri olan şeyin de tabiatla bir münasebeti olur. Bir taş, bir toprak parçasının en ufak bir zerresi bile bütün kainat ile münasebet ve irtibattır.

Biz insanız. Varlığımız ruh ve bedenden ibarettir. Bedenimiz, madde olmak hasebiyle maddî âlemde, ruhumuz manevî olmak itibariyle manevî âlemde bir mevkiye sahiptir. Şu halde bizim tabiatta maddeten ve manen yerimiz vardır. Binaen aleyh biz bütün kâinatla münasebeteyiz.

Beş cismani duyu organımızdan her birileri bizi maddi âlemlerle, rûhî hislerimizden olan fikir ve vicdanımız ise mânevî âlemlerle daima ülfet ve âhengi içinde bulundurur.

---

* Zeynizade Mehmet Hazık Efendi'nin “TERBİYE” adlı eseri, Matbaa-i Cihan, 1323-1325.

İstanbul'da basılmıştır. Bizim sadeleştirmesini yaptığımız bölüm s.8-20 arasında oluşturmaktadır. Ayrıca terbiyenin kısımlarının da kitaptan sayfa numaraları verilerek tanımlarına yer verilmiştir. Parantez içi notlarda sadeleştirilene aittir. (sadeleştirenin notu)

** Zeynizade Mehmet Hazık

*** Yrd Doç Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Biz mevcuduz. Her mevcudun âlemde bir yeri olacağı, her yeri olanın da âlemle bir münasebet ve irtibatı bulunacağı tabiidir.

İşte biz maddeten, manen tabiattaki mevkimizi bilmeye, tabiat ve kâinat ile olan münasebetimizi anlamaya ve ona göre hareket etmeye mecburuz.

Bizim tabiattaki mevkimizi bildirecek, âlemle olan münasebetimizi belirleyecek ve ona göre hareket ettirecek şey ise terbiyedir. Bu açıdan terbiye, insâniyetin esası sayılır.

İnsanlar fıtraten yalnız yaşayamazlar. Çünkü her türlü maddî ve mânevî ihtiyaçları ancak diğerine yardım ile teminat altına alınabilir.

Binaen aleyh insanlık âlemi; tabiatı gereği insanların birbirine yardım için birikmelerinden, işleri taksim etmek ve müşterek çalışma kâidesine göre hareket etmelerinden ibarettir.

Herkes, her insan o insanlık âleminin bir cüzüdür. İşte bu cüzlerin bir araya gelmesi, insanlık âlemini teşkil etmiştir.

Madem ki biz bir âlem içerisindeyiz, mademki biz bir insan kafilesinin fertlerindeniz; öyleyse her şeyden evvel o âlemdeki yerimizi bilmeğe birbirimizle olan münasebetimizi anlamaya ve o kafilenin genel âhengine hâlel getirmeksizin ona göre uygun hareket etmeye mecburuz.

İnsanlık âlemindeki yerimizi bilmek, onunla olan münasebetimizi anlamak ve o âlemin genel düzenine tabi olmak ancak terbiye sayesinde olur. Herkes bu suretle tâbi olduğu âlemi bilir, onunla olan münasebetini anlar ve ona göre hareket ederse genel âhenk hasıl olur. Aksi halde her biri bir tarafa çekilirse o beşer topluluğu dağılır, âhengi de bozulur.

Terbiye, insanlık âlemiyle münasebet ve irtibatta bulunmak için gerekli olan kanun ve kâideleri de öğretir. Bu kanunlar güzelce bellense umumî âhenge karışmak kolay olur.

İnsan ne kadar bu âhenge tabi olur, onunla ne kadar münasebet ve irtibatta bulunursa, o nispette mükemmel bir kişi olur.

Bir heyetten istifade etmek ve ettirebilmek de, ancak terbiye sayesinde mümkün olur. Çünkü her vücut bir takım âzadan mürekkeptir. Her âzadan beklenen hizmet ise kendi vazifesini güzelce ifâ etmek ve tâbi olduğu vücutla daima münasebette bulunmaktır.

Mademki insanlık âleminin her âzası insanlardan mürekkep bir vücuttur öyleyse her insandan beklenen hizmet de bu âlemde sahip olduğu vazifeyi güzelce yerine getirmek ve o âlemle daima samimi münasebette bulunmaktır.

Bir toplumun devam ve intizamı fertlerinin birbirleriyle olan samimi münasebeti ve kuvvetli irtibatıyla ayakta durur. Gerek insanlık âleminde efendi olmamızın ve gerek âleme hizmet etmemizin derecesi de terbiyemizle uyumludur. Çünkü bir insan ne kadar terbiyeli olursa, insan âlemiyle o derece uygunluk arzeder, ne kadar münasebet kesb ederse o kadar da o kadar da hizmet eder.

Bir vücudu teşkil eden organların hepsi aynı dereceye sahip değildir: Aralarında gayet önemlileri de vardır. Örneğin: İnsan bir eli ve bir ayağı olmazsa da yaşayabilir. Lakin kalb, akciğer ve beyin gibi önemli uzuvlardan birisi olmazsa yaşayamaz. Binaen aleyh bir kimse terbiyesi sayesinde bulunduğu toplumun önemli bir uzvunu teşkil ederse, doğal olarak o âleme daha büyük hizmetleri yerine getirir ve o nispette de ödüle lâyık olur.

El hâsıl, her şeyden evvel bilinmesi gereken şey terbiyedir.

Terbiye ilim ve teknolojiden önce gelir. Çünkü terbiye tahsil edilmeden ilim ve teknoloji tahsil edilirse, ondan ne kişinin kendisi ve ne de insanlık istifade eder. İnsan terbiyeyi öğrenmeden ilim ve teknoloji tahsil ederse düşünce ve işlerinde nefsinin için geniş bir imkân bulmuş olur. Dolayısıyla terbiyesiz tahsil, hoş görülemez.

TERBİYE NASIL ÖĞRENİLİR?

Terbiye hem nazarî hem de uygulamalı olarak öğrenilir.

Her ne kadar İngilizler terbiyenin tecrübî olarak tahsilini tercih ediyorlarsa da bu her zaman mümkün olamaz. Alçak bir yerden geçerken eğilmesini bilmeyen veya eğilmek istemeyen bir çocuk kafasını çarpınca bir daha öyle bir yerden geçerken eğilmeyi unutmazsa da, marifet ilk önce kafayı çarpmadan usulüyle orada geçmesini bilmektir.

Terbiye insanlık faziletleriyle muttasıf olanların tamamı terbiyelerini tecrübe ile mi öğrenmişlerdir. Özetle terbiye nazarî olarak da öğrenilebilir. Yalnız terbiyede iki şartın mutlaka olması gerekir. Birincisi insanın ilk terbiyesi yolunda olmak, ikincisi kendi kendisini terbiye etmektir.

İNSANA TERBİYİYİ ÖĞRETMEYE KİMLER SORUMLUDUR?

Aile hayatında anne-baba, okulda öğretmenleri bu vazife ile görevlidirler.

Çocuklar henüz büyümeye başlar başlamaz anne-baba bunların başlangıçtaki olgunlaşmasını tamamladıktan sonra (bebeklik ile ilgili görevleri yerine getirdikten sonra), okul çevresinin faziletli ortamına bırakırlar. İşte çocuklar o çevrede buldukları müddetçe terbiye ve bizzat olgunlaşmaları öğretmenlere aittir. Daha sonra bu tahsil basamaklarını tamamlayarak, toplumsal hayata katıldıklarında her türlü terbiye ve terakkileri devlete aittir.

Fakat her anne-baba, her öğretmen, bir kimseyi tamamen terbiye edemez, ancak terbiyenin ilk basamağını gösterebilirler.

Bilginlerin (eğitmcilerin) tamamının anne-babaya yönelik uyarıları: "Çocuklarınızı güzel bir şekilde terbiye edebilirsiniz edin, aksi halde onları kendi hallerine bırakın" şeklindedir.

Gerçekten her türlü terbiye ve insani erdemlerini öğrenerek insanîyet ve medeniyete büyük hizmetler yapan kimselerin çoğunluğu, hiçbir anne-baba veya bir koruyucunun terbiyesinde bulunmayarak bizzat kendi kendilerini terbiye edenlerdir.

Dolayısıyla anne-baba çocuklara ilk olarak güzel terbiye verdikten sonra onları kendi kendilerini terbiye ettirmeye alıştırmalıdır.

TERBİYENİN SINIRI VAR MIDIR?

Terbiye doğal, genel ve beşeri hakları çiğneyemez. Bu sebeple terbiye; insanlık sınırları içerisinde sınırlı kalır. O daireden dışarı çıkılırsa, insaniyet sınırı çiğnenmiş olur.

TERBİYE KAÇ KISMA AYRILIR?

İnsan yaşadığı müddetçe fikri ve bedeni olgunlaşmaya, hayatı devam ettirmeye muhtaçtır. Bu nedenle terbiye üç kısma ayrılır.

Terbiyenin, beden gelişiminin, cismani usul ve kaidelerini öğreten kısmına; “Terbiyei Bedeniyye”(Fiziksel Gelişim) ve “Terbiyei Cismaniyye” (Bedensel Gelişim); düşünce gelişimi ile zihin gelişimini mucip olan kısma “Düşünce Eğitimi” veya Zihin Eğitimi”; hayatı idare etmeyi içine alan kısma da “Ahlak Eğitimi” denilir. (Terbiye s.8-20)

1. **Beden Terbiyesi:** Beden terbiyesi vücudun doğal münasebetleridir. Vücut tabii olduğu doğal kanunlar çerçevesinde hareket ederek, bu şekilde organların olgunlaşmasını ve gelişmesini sağlaması gerekir.(Terbiye s.21)

(Beden terbiyesinin esasları şunlardır;)

a. **Temizlik:** Vücudu daima temiz tutmaktır. Vücut ne kadar temiz olursa, beden sağlığı da o oranda mükemmel olur. Vücudumuz sürekli olarak mikropların istilası altındadır. (Bunlardan korunmak için de temizlik çok önemlidir.) (Terbiye s.44)

b. **Yemek yeme Kuralları:** Yemek yeme hususunda her yörenin bir adeti vardır, Herkesin farklı uygulamaları var ise de tıbben uygun olan kurallara uymak ve sağlıklı beslenmek her zaman sağlık için önemlidir. (Terbiye s.54)

c. **İçme Kuralları:** Allah insanlara oksijen ve hidrojenin bir araya gelmesinden oluşan saf ve sağlığa uygun olmak üzere suyu ihsan etmiş ve Kur'an'da da “Biz her canlı şeyi sudan yarattık” (Enbiya Suresi 30) buyurmuştur. Dinen, sağlık ve tıbbi açıdan, içmeye muhtaç ve mecbur olduğumuz şey tabii olan sudur. (Terbiye s.61)

d. **Giyinme Kuralları:** Elbiseyi giymek de beden terbiyesi açısından önemli ve gereklidir. İnsan mevsime göre vücudunu korumak ve dikkat etmeğe mecburdur. Fakat elbiselerimiz şu an olduğu gibi moda tabii olmayıp bedenimizin rahatlığına tabii olmalıdır. (Terbiye s.72)

e. **Dinlenme Kuralları:** Beden terbiyesinin kısımlarından birisi de dinlenmedir. İnsan bütün gün çalışmakla yorulur. Bunun için istirahat muhtaçtır.

Dinlenme yapılan işi değiştirmekten ibarettir. İnsan bir şeyi yaptıktan ne kadar zevk alırsa alsın bir müddet sonra yorulur. İş değişikliği yaptığında yeni bir heyecanla işe sarılır. Kısacası insan iş değişikliği sayesinde dinlenebilir. Hiçbir şey yapmamaktan ziyade iş değişikliği dinlenme için daha uygundur. (Terbiye s.75)

f. Evlenme Kuralları: Evlenme beden terbiyesinin en önemlilerindedir. Kanunlar çerçevesinde evleninceye kadar, gerek erkek gerekse kadın gayri meşru hallerde bulunmamaları, olumsuz uygulamalara fırsat tanınamaları gerekir. (Terbiye s.82)

g. Jimnastik, Spor veya Beden hareketleri: Jimnastik vücudun her organını düzenli olarak hareket ettirmektir. Bazı organlar hareket etmeye etmeye, uyuşuk ve çalışmaz hale gelir veya hareketli olarak vazifesini yapamaz. İşte bunun için jimnastik beden terbiyesi açısından son derece önemlidir. (Terbiye s.86)

2. ZİHNİN TERBİYESİ

Fikrin veya beynin olgunlaşmasına sebep olan terbiye türüne denilir.

Zihin terbiyesi düşüncenin doğal ilişkileridir. Zihni hayata ve insanlığa uygun bir şekilde geliştirmek gerekir. Beden terbiyesinde olgunlaşması ve korunmasında olduğu gibi, zihinsel terbiye için de bir takım kurallar vardır. (Terbiye s.89)

(Zihin terbiyesinin esasları şunlardır;)

a. Dil: Ezber derslerin fikri terbiyeye bir katkısı yoktur. Dil tamamen ezberlemekle elde edilecek bir ders olduğundan fikri terbiyeye fazla bir katkısı yoksa da aslında onun temelidir. Çünkü fikri terbiyeye hizmet eden kütüphanelere ancak dil bilenler girebilir. Basılmış şeyler dil ile meydana gelir. Bilgiye dil ile ulaşılabilir. (Terbiye s.107)

b. Maddi ilimler: Henüz gelişmeğe başlamamış bir akla, tecrübesiz bir fikre ne gereklidir. Şüphe yok ki, onu hareketlendirecek ve teşvik edecek, gelecek için mükemmelleştirecek şeyler lazımdır. (Terbiye s.121)

c. Manevi ilimler: Manevi ilimler görünürde varlığı olmayıp, uygulamada ortaya çıkan ilimlerdir. Bunlarda; matematik ve edebi bilgilerden oluşur. (Terbiye s.127)

d. Hakiki (Felsefi) ilimler: Hakikati ortaya çıkarmak için uğraşan ilme hakikat ilimleri denilir. Bunlardan başlıcaları felsefedir. Felsefe ilim ve fennin ulaşamadığı bilinmeyenleri ortaya çıkaran bir ilim dalıdır. (Terbiye s.135)

e. Vahdet (Yalnızlığa Çekilme) ve Kesret (Kalabalığa karışma): Vahdet; Kır veya köy yaşantısı gibi, medeniyetin gürültü ve patırtısından uzak yerlerde yaşamak, onun yüceliği ve harikuladeliğini seyretmek ve ondan ders almaktır.

Kesret ise; Nüfusu büyük şehirlerde her tarafı kapanmış dar dairelerde pis kahvelerde oturup da ruhunu, fikrini ve vicdanını teselli edecek hiçbir tabii eğlence

bulmaksızın ruhi sıkıntı içerisinde vakit geçirmektir. Bunlardan hangisini tercih edilmesi gerektiği (apaçık) ortadadır. (Terbiye s.140)

3. AHLAK TERBİYESİ:

Hayattaki davranışları yönlendiren terbiyeye denilir.

Ahlak terbiyesi; toplum içinde yaşadığımız sürece hayatımızı devam ettirmek, tavır ve davranışlarımızı ona göre düzenlemektir. (Terbiye s.144)

(Ahlak terbiyesinin esasları şunlardır;)

a. İtaat: Bir çocuğun öğrenim hayatı boyunca terbiyeyi öğrenebilmesini teminat altına alabilmek için önce çocuğa itaat etmesini, ikinci olarak da (daha sonra da) iyiyi kötüyü, faydalı ve zararlıyı öğretmektir. (Terbiye s.153)

b. İbret: Ahlak terbiyesinde itaatten sonra önemli olduğu bilinen ibret gelir. (Terbiye s.167)

c. Tecrübe: Hayatımızın (çeşitli) safhalarında başımızdan geçen olaylar silsilesidir. Veya hayatımızın akışını değiştiren üzücü olaylardır. Fakat ilk tarif daha doğrudur. (Terbiye s.171)

d. Müşahede: Bizimle beraber yaşamakta olan diğer insanların maruz kaldıkları ve bizim gördüğümüz olaylardır. Herkes bir çeşit hayata sahiptir. Hiç birinin ki diğerine benzemez. (Terbiye s.176)

e. Mütalaa: Ruhun gıdasıdır. Mütalaa insana, hem zaman hem de (yeni) fikir kazandırır. İnsan kendi düşünmesiyle on senede ulaşacağı bir neticeye, mütalaa sayesinde beş dakikada vasil olur. (Terbiye s.180)

f. Refakat: Ahlak terbiyesi açısından arkadaşlığın önemi vardır. İnsan dünyada sadık bir arkadaş ve hukuk gözetken bir dosta muhtaçtır. Çünkü en mazlum günleri neşelendirmek için bir dostun tebessümü yeterlidir. Fakat iyi bir dost bulmak (ise gerçekten) zordur. (Terbiye s.184)

g. Vicdan: Kendini bilmek demektir. Bir insan ne kadar kendini bilirse o kadar vicdanlı olur, ne kadar vicdanlı olursa da, o nispette insanlar tarafından sevilen, takdir gören bir kişi olur. (Terbiye s.190)